

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1944. JANUÁR

III. ÉVF. 1. SZÁM

A magyarországi szerb irodalom

A MAI ÉRTELEMBEN VETT szerb irodalom Magyarország területén lombosodott ki, mert a 17. században különösen nagy számmal Magyarországon letelepedő szerbség itt békére, nyugalomra és biztonságra talált. Megismerkedett a nyugatos művelődéssel, tudós férfiai Budán, Bécsben nevelkedtek s először a német, majd később egyre erősebben a magyar művelődés befolyása alá kerültek.

A bontakozó szerb irodalomnak volt egy kezdeti korszaka, amikor még az úgynevezett orosz-szláv nyelvi hatás alatt állott s amikor természetesen a magyar irodalmi és művelődési hatások nehezebben juthattak el hozzá. Ez az orosz-szláv irodalmi nyelv is az egyházban gyökeresedett meg és csaknem teljesen egyházi jellegű volt, a néptől távol állott s egy ideig úgy látszott, hogy ez a közép- osztályi nyelv uralkodik el a szerb irodalomban s befolyásolja fejlődését. De a nemzeti ujjaszületés gondolatával egyidejűleg és a magyar nyelvújítási mozgalmakkal csaknem egyidőben már érezhető volt, hogy ettől a mesterséges műnyelvtől a szerb irodalmárok eltávolodnak és a nép nyelvéhez térnek vissza, mert nyugati és magyar felfogás szerint is csak ezen a nyelven lehet nemzeti irodalmat ápolni.

A nemzeti ujjaébredés előfutára *Doszitej Obradovics* a Bánátban született, ő még teljesen a jozefinista felvilágosodás híve volt és a magyar hatásoktól is meglehetősen távol állott. Észak helyett délnek vette útját, úgyszólván egész Európát bejárta s bár felismerte annak szükségességét, hogy a nép nyelvén írjon, az orosz-szláv műnyelv befolyásától nem tudott szabadulni és így hatása is alig volt. Korának másik írója *Muskatirovics Jovan*, aki jelentőségben kevesebb volt nála, a bács megyei Zentán született és jogi tanulmányait Pesten végezve már jobban a magyar művelődés hatása alá került. Ő már közlelő látja a magyar nyelvújítási mozgalmat, elsőnek gyűjti a szerb közmondásokat és népdalokat s Kazinczyék hatása munkáin is megérzik. Megírja a magyarországi szerbek történetét — latinul s ennek egy részét szerb nyelvre is lefordítja. Ő is racionalista, jozefinista, de már nem egyházi, hanem világi ember, fenn él a mindinkább magyarrá váló fővárosban és ha a magyar művelődés

közvetlenül még nem is, de közvetett sugárzással már meglátszik munkáin. Könyveit is már sokkal tisztább szerbséggel írja, mint Obradovics.

Minél inkább kibontakozik a nép nyelvén az alkotó szerb irodalom, a magyar művelődési és irodalmi hatásokat is annál jobban érezni rajta. Ez nem is csoda, hiszen a szerb művelődési és irodalmi mozgalmak vonala is ép ekkor tér vissza északra, — ahova a török előli menekülésében jutott — mindinkább dél felé, a 19. század elején Pestre, majd később Ujvidékre, hogy végül a nyolcvanas években a kialakult Szerbia fővárosába, Belgrádba jusson. A magyar szerb irodalmi érintkezések *Vitkovics Mihály* idején veszik igazi kezdetüket, bár el kell ismernünk, hogy ezekben az érintkezésekben a magyarbarát és félig magyarra vált Vitkovics és a szerb írók között volt némi fenntartás, amit később a nem magyarbarát hajlamú szerbek még jobban kihangsúlyoztak. Vitkovics főleg a 19. század elején vált ismertté, mikor irodalmi szalonjában minden nevesebb magyar és pesti szerb íróember is megfordult s amikor Kazinczyval, eddig sajnos eléggé még nem ismertetett levelezését, folytatta. Vitkovics Egerben született, az ott mindinkább hanyatlásnak induló szerb társadalom egyik végső sarja volt, művelődése azonban már teljesen magyar és szelleme is az. Szerb verseket írt, Kármán „Fanni hagyományai”-t átköltötte szerb nyelvre és *Spomen Milice* címen, 1816-ban Budán jelentette meg. Werther hatása így vonult át magyar közvetítéssel a szerb irodalomba. Ő is hódolt az akkor oly divatos népdalgyűjtésnek. Vitkovics alakját és működését magyar szempontból feldolgozni igen hálás munka lenne. Bizonyítékaul szolgálna annak, hogy hazánkban a magyar és szerb lélek hány ponton érintkezett s hogy a magyarországi szerbek között sokan voltak, akik a magyar állameszmét megértették s ezért nemzetiségük körében sokszor a népszerűtlenséget, sőt a magyarosság vádját is vállalták. Ebből származott Vitkovics tragikus kettősége és az, hogy a magyarok szerbnek, a szerbek pedig magyarnak tekintették. A szerb irodalom idegenkedik tőle.

A 19. század a magyar nemzeti ujjaszületést is jelentette, de azt ép mi magyarok még mindig nem hangsúlyoztuk ki eléggé és elég tárgyilagosan, hogy ez a korszak a magyarországi szerbek polgári egyenjogúsításának korszaka is volt s ez az egyenjogúsítás egyuttal azt is jelentette, hogy mind több szerb látogatta a magyar főiskolákat, vegyült el a magyar diákokkal. Később az itt kiművelt szerbek közül sokan húzódtak le Szerbiába, hogy az itt szerzett művelődéssel a szerb nemzeti állam kulturájának alapjait megvessék. 1812-ben Szentendrén már szerb tanítóképző működött, amelyet 1816-ban helyeztek Zomborba. Érdekes megfigyelni, hogy Felsőbüki Nagy Pál 1825-ben sürgeti az országgyűlésen egy magyar nyelvű társaság felállítását és Pesten ugyanebben az évben indítja meg *Hadzsics Jován* fiatal szerb író a Szerb Matica megindításának mozgalmát. Nem sokkal később meg is alapítják a Maticát, és ez a később alakulandó szláv Maticák példaképe. 1830-ban Temesváron alakul meg az Irodalombarátok Társasága (*Društvo Ljubitelja Književnosti*), 1833-ban Pesten már újabb szerb irodalmi társaság alakul,

a Srbsko Kjiževno Društvo, de míg a Matica Srpska mai napig fennáll Ujvidéken, a két másik társaság hamarosan megszűnik. Magarasevics Gyorgye 1825-ben indítja meg ugyancsak Pesten a *Srbski Letopis*-t, amely a szerbség legrégebb, máig is fennálló nagy irodalmi és közművelődési folyóirata. Mindezek a mozgalmak a magyar nyelvújító és irodalomfejlesztő mozgalmakkal szinte teljesen egyidejűleg fejlődtek ki és a magyar hatást mindegyiken megérezni. A szellem, ha két nyelven is nyilvánult meg, még teljesen egy töből fakadásra vallott. A szerb írók jórésze, a szerb irodalom-pártolók is hungarus szellemmel voltak áthatva és messze kerültek attól a keletre mutató hatástól, amit az orosz-szláv nyelven keletkezett egyházi jellegű irodalom jelentett. A magyar színjátszó mozgalmak is visszhangra találtak a magyarországi szerbeknél s ugyancsak arra sarkalták őket, hogy saját népnyelvükön színjátszó mozgalmat indítsanak. A szerb színjátszás Magyarországon talál bölcsőre, az első szerb színdarabokon a magyar hatás ott ül, mint a fiatal csibén a pehely. *Vujics Joakim* szerb író 1813-ban megalakítja a magyarországi szerb vándor színtársulatot, korabeli — sajnos eléggé gyenge — magyar történelmi színdarabokat is fordít szerbre s ezzel a magyar-szerb repertoárral járja be nemcsak Délmagyarországot, hanem később az ország határain túl levő szerb vidékeket is.

Musicki Lukijan, a későbbi karlócai teológiai tanár és püspök a bácskai Temerinben született 1777-ben és Pesten jogászkodott, ugyanakkor azonban behatón foglalkozott az esztétikával is. Csak 1802-ben lépett be a szerzetesrendbe, addig világi életet élt. Közelről megismerkedett a magyar művelődéssel és irodalommal is. A pesti egyetemen Schedius Lajos volt az esztétika professzora, a klaszikus latin verselés nagy kedvelője. Schedius döntő hatással volt Musickira. Költői ideálja Horatius volt, de jól ismerte a magyar Horatius, Berzsenyi költeményeit is. Musicki kora legműveltebb írója volt, s bár pap létére mindig ragaszkodott az orosz-szláv egyházi nyelv ápolásához is, egyuttal Vuk Karadzsisccsal, a nagy szerb nyelvújítóval is szoros kapcsolatban állott és ezzel párhuzamosan a magyar nyelvújítási mozgalmak sem kerülhették el a figyelmét. Nagy dolog volt akkoriban, hogy egy szerb egyházi ember a nép nyelvén írjon, szinte forradalmi újítás és a keleti hatásokkal teljesen ellentétes. Hogy ez így történt, Vuk hatásán kívül nagyban köszönhető a magyar irodalmi és művelődési hatásoknak. Musicki, a szerb Horatius, mindvégig az óklasszikus verselés híve volt, ezt művelte, de ő nem írhatott oly szabadon, mint Berzsenyi, mert kötötte keleti egyháza és két malomkő között örlődve művelte a szerb költészetet. A két malomkő hatása azután meg is látszik a költészetén, amely mesterkéltén hatott s mindvégig érezni lehetett rajta az egyházi műnyelv hatását. Ezzel magyarázható, hogy Musicki Lukiján halálával költészete is meghalt s ma már inkább csak irodalomtörténeti dokumentum, nem az az élő erő, amit a szintén klaszikus verselő, Berzsenyi költészete a magyar irodalomban jelent.

Itt kell szólnunk *Vuk Karadzsis*-ről, a szerb irodalmi nyelv megújítójáról, helyesebben megteremtőjéről, akinek hosszú élete és több évtizedes munkássága a szerb racionalizmustól kezdve egészen

a szerb romantika kilombosodásáig hatott és a szerb irodalom végleges kialakulásához vezetett. Bár Vuk Karadzics Hercegovinában született, igazi ösztönzéseit német és szlovén oldalról kapta, még sem maradt teljesen magyar hatás nélkül, mert megfordult Budán és Ujvidéken. Délmagyarországon is gyűjtött, s magyarbarát szerb író társaitól kétségtelenül kellett a magyar nyelvújítási mozgalmakról is értesülést szereznie. De ezeken is túl ép a szerb népdalgyűjtés fel kellett hívja figyelmét azokra a magyar hatásokra, amelyek a középkori szerb népdalköltészetben meg voltak és mindvégig fennmaradtak. Ő persze még nem ismerhette a székely népdalköltészetet, de láthatta, hogy a szerb népdalt mennyiben ösztönözték a magyar származású és a szerb népköltészetben közös magyar-szerb hőszokká magasztosult hősök. A sors különös és furcsa játéka, hogy sem mi magyarok, sem pedig a szerbek nem mutattunk mélyebb érdeklődést egymás népdalköltésze iránt, holott itt is igen sok közös vonás és egymásra hatás merül fel. Milyen kár, hogy a szerb népköltészet iránt magyar irodalmi körökben csak félév százados időközökben lobban fel az érdeklődés lángja s míg 1836 körül Székács József és a Kazinczyval barátkozó Vitkovics Mihály foglalkozik velük, a múlt század kilencvenes éveig kell várni, míg Margalics Ede magyarra fordítja a Kraljevits Márkó ciklust s majd újabb félév századnak kell eltelti, hogy magyar íróink újabb érdeklődéssel forduljanak a szerb-horvát népköltészet magyar nyelven még oly kevésbé feltárt és ismertett kincsesbányája felé. Pedig mennyit tanulhatnánk ezekből a népballadákban, amelyek a szerbek közel négy évszázados török elnyomatásának idején a szerb kultúra egyetlen életjele voltak s arra mutatnak, hogy egy nép az állami lét teljes elsüllyedése után, a legkegyetlenebb rája sors tengerfenekén is hogyan ragaszkodhat tudat alá süllyedt történelméhez, eszményképeihez és ahhoz a mélységes hitéhez, amelyből a nemzet feltámasztásához vezet az út. S nem szabad elfeledni, hogy ezek az eszményképek közösek voltak, a mi magyar hőseink: a szerb nép eszményképei is. Tinódi Lantos Sebestyén még jól ismerte a szerb népeket és a két nép lelke egyazon erővel nyilatkozik meg a székely és a szerb népballadákban. Legfeljebb a ritmus volt más, de sokszor még ez is találkozott, s a legmélyebb és legjellemzőbb lelki sajátosságok mindkét nép balladáiban egyaránt feltalálhatók. Ha Vuk Karadzics ezeknek a népdaloknak a felkutatásában és feltárában nem is dolgozott magyar hatások alatt, eredménye visszaütő erővel mutat rá a közös tulajdonságokra és arra, hogy a két egymás mellett élő népnek egymással szemben — minden időnkénti mesterséges fordulaton túl is — milyen kötelességei vannak.

A szerb irodalmi romantika kivirágása idején a szerb irodalmi központ elköltözik Budapestről és egészen délre, a szerb nép zöméhez, Ujvidékre vonul. A budai szerb polgárok jelentősége mindinkább halványodik, a dunamenti, csepeli, szentendrei szerbség megkezd az egykezést. A meggazdagodás a szerbség biológiai erejének csökkenésével jár, a szórványok mindinkább felszívódnak az egyre erősödő magyar környezetben és a szerb irodalom is dél felé húzódik, ahol még nagyobb néptömegek vannak. Így kerül a *Matica* és vele

együtt a *Letopis* is Ujvidékre 1864-ben. A nyolcvanas évekig Ujvidék a szerb irodalmi élet középpontja, a magyar hatás azonban nem halványodik, sőt erősödik, mert a szerbség fiai közül mind többen végzik főiskoláikat a magyar fővárosban. Csak a nyolcvanas években hagyta el a szerbség irodalmi és művelődési középpontja hazánkat és üti fel végleges tanyáját a lassanként kialakuló nemzeti állam fővárosában, Belgrádban.

A szerb irodalmi romantikusok művein a magyar szabadelvű irányzat tükröződik vissza, természetesen a szerb lelkeség sajátosságain keresztül szűrődve. Ugyanakkor a német hatás növekedését is tapasztalhatjuk: Szubotics, Radicsevis Branko, Kosztics Láza német nevelést kaptak és német nyelven írják első verseiket. Viszont azoknál a szerb íróknál, akik magyar környezetben nevelkednek és magyar művelődés alakítja szellemük kialakulását, annál erősebb a magyar vonzalom és a magyar hatás. A szerb irodalmi romantika legerősebb költőjénél, *Zmaj Jovan Jovanovics*-nál és mellette *Jaksics Gyurá*-nál érezzük leginkább a magyar hatást. A szerb nyelvújítás 1848-ig teljesen lezajlik, az új írók már leszűrt eredményeket vesznek át és teljesen népi nyelven írják műveiket. *Zmaj* verseiben már Petőfi Sándor, Arany János hatását látjuk, elsősorban pedig Petőfiét. A szabadságeszmék romantikáját Petőfi jelenti, *Zmaj*nál ő a nagy élmény, de a magyar költő hatása már nem a magyarosságot jelenti, azt, hogy a szerb költő elforduljon nemzetétől. Magyar-barátsága mellett ő jó szerb marad s megmarad benne a közös patriotizmus élménye is. Főleg Petőfitől nagyon sokat fordít, így lefordítja szerbre a János vitézt, amely olyan népszerűsége tesz szert, mintha nem is magyarból fordította volna, hanem eredeti szerb mű lenne. Lefordítja még Arany János Toldiját és Madách Ember tragédiáját is. A magyar hatás érdekesen nyilvánul meg költészetében, úgy is mondhatnánk, hogy szerbségével kuruckodik, magyar szellemmel és magatartással szerb. A magyar-szerb kultúrális együttműködés az ő idejében éri el csúcspontját. *Zmaj* Arany Jánossal és a magyar írókkal folytat levelezést, bevásárlják a Kisfaludy Társaságba s mikor meghal, a Kisfaludy Társaság küldöttségileg képviselteti magát a temetésén. Talán az ő típusa lett volna a legalkalmasabb a magyar patrióta és szerb nacionalista helyes összeegyeztetésére és korszerűsítésére. Persze politikai síkon már egészen más volt a helyzet s az egyidőben hasonló magatartást felmutató és magyar Svájcról álmodozó *Miletics Szvetozár* eltávolodott tőlünk. Mai szemmel szinte furcsa olvasni szerbül a wellsi bárdokat és Garay Kontját, pedig a magyar és szerb lélek — bármennyire paradoxonnak látszik — itt jutott legközelebb egymáshoz. Ugyanilyenek voltak *Zmaj* eredeti politikai színezetű versei is, amelyekben mindig jó szerbségét hangoztatta. Már a nyolcvanas években gúnyos verseket írt a „kisebbségi” osztályozásról, pedig hol voltunk akkor még a kisebbségi korszaktól. *Zmaj* Ujvidéken született s bár élete jórészt itt élte le, sokat bolyongott más vidéken is. Ő teremtette meg, szinte párhuzamosan a magyarral, a szerb ifjúsági irodalmat is.

A másik romantikus, nagy magyar hatásokat felmutató szerb költő *Jaksics Gyura*. Zmajnak jó barátja volt és így érhető, hogy az ő eszményképe is az angol Byron mellett a magyar Petőfi. Igazság- és szabadságszeretetet a magyar Petőfítől tanul és ezzel a kemény, meg nem alkuvó igazságszeretettel fordul saját nemzete felé is. Nemcsak verseket, hanem jó elbeszéléseket ír, kendőzés nélkül ecseteli a bánáti szerb paraszt nehéz életét, de ugyanígy festi a szerbiai viszonyokat is. Nem alkuszik. Ebben a magatartásban mélységesen rokon Petőfivel és a magyar romantika nagyjaival.

Ignjatovics Jakov szerb regényíró tulajdonképpen a realistákhoz tartozik s így saját korát jóval megelőzte. 1824-ben született és a negyvenes években kezdett írni, amikor még a romantika csak bontakozott, majd virágzását élte. Ignjatovics Szentendrén született, itt kapta élete első nagy élményeit s ezek döntően befolyásolták írásmódját is. Az egykézű és hanyatló szerb művelődési központ fájdalmas nyomokat hagyott a lelkében, ez vezette a realista életlátáshoz. Másik mély élménye a magyarság, amelyet szülőfalujában, Pesten, de főleg Kecskeméten ismert meg, ahol jogot tanult. Annaira magyarbarát volt, hogy a szerbek rokonszenvét is elvesztette és a szerb társadalom mint *magyaront* kezelte s félig-meddig megtagadta. A szabadságharc idején mellénk állott s mikor a harc elbukott, egy időre Belgrádba ment, majd elkóborolt a világba és évekig ismeretlen helyen tartózkodott. Később visszatért és Ujvidéken telepedett le. Realista regényeiben nemcsak a múlt század második felének szerb, hanem magyar levegőjét is érezzük, s közös magyar-szerb együttélés és szellemiség él ezeken a lapokon. Egy ideig a Letopist is szerkesztette, két ízben országgyűlési képviselő volt. Társadalmi regényeiben el nem hervadó korrajzot adott, megírta Szentendre virágzásának és hanyatlásának képét, a szerb kereskedő és iparosvilág alakjait örökítette meg regényeiben, amelyek épen őszinteségük és sokszor kegyetlen igazságérzetük miatt soha nem váltak népszerűvé. Mintha szerb nyelven a magyar Tolnai Lajost látnók, ugyanúgy félreértette és megtagadta saját kora, azzal súlyosbítva, hogy a szerb társadalom még feltétlen magyarbarátsága miatt is idegenkedett tőle. Jó ideig még a szerb irodalomtörténet sem akarta elismerni, csak *Szkerlics Jován*, a nagy szerb irodalomtörténész szolgáltatott igazságot néki s juttatta őt megillető helyre. Bizonyos, hogy Tolnaival nemcsak lelkileg volt rokon, hanem műveit is ismerte és így korai realizmusának alakulásában ez a tragikus sorsú kor- és sorstársa is nagy hatással lehetett rá. Nyelvezete sem volt az élő szerb nép nyelve, s kortársai azzal vádolták, hogy nem tud már jól szerbül. Regényei szerkezete is gyenge, de korának és társadalmának megfestésében mesteri. Nagysága az idők múlásával növekszik. Nekünk, magyaroknak is érdemes lenne közelebbről megismerkednünk vele és a magyar közönséggel megismertetnünk ezt a szerb író, aki mindvégig hűséges magyar patrióta volt. Tragikumát csak növelte, hogy nem alkudott meg a népszerűséggel.

A másik nagy szerb realista, akinek művein a magyar irodalmi hatásokat megérezzük, *Szremac Szteván*. Zentán született 1858-ban, de a szerb irodalomban csak 1890-ben jelentkezett. Magyarból is

sok elbeszélést fordított szerbre. Előszeretettel ír a kisemberekről, pompás mély humorral, finom szatírával, amely sohasem válik bántóvá. Regényeinek egy része a Bánságban és a Szerémségben játszódik. Ugy is mondhatnánk, hogy Szremac a szerb Mikszáth Kálmán s valóban Mikszáth derűs humorát s emellett társadalomjavító irányzatát Szremac műveiben is megtaláljuk. Bizonyosra vehetjük, hogy Mikszáth műveit ismerte s szerette.

A világháború előtti és alatti irodalomban is több írónál érezzük a magyar hatást, így elsősorban a magyar műveltségű *Petrovics Veljko*-nál, az újabb szerb irodalom legkiválóbb elbeszélőjénél. *Manojlovics Todor* a háború előtt Adyval barátkozott s Nagyváradon a holnaposokkal indult, mégis inkább Kosztolányival rokon s a magyar dekadensek hatását érezni rajta. *Petrovics Veljko* novellái jórészt Magyarországon, Bácskában és Bánátban játszódnak, s a világháború előtti magyar vidéki élet levegője él bennük. Nem egy érdekes magyar figurája is van, így például egyik nagyobb lélekzetű, majdnem kis regénynek is nevezhető novellájában Magyar Pista furcsa alakja, akiben a negyvennyolcas Habsburg-ellenes hagyományok annyira élnek, hogy a világháború idején a szerbekhez csatlakozik.

A világháború után a szerb irodalom forrásban volt. Egy-két szerb írónál még fel-fel tűnik a magyar hatás, de ekkor már kezd ködössé válni a kép. Hogy mi lesz holnap, nem tudhatjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy a kisebbségi sorsot átélte és a szerb kultúrát közelebbről megismert magyar fiatalság feladata lenne mélyebben belebocsátkozni a szerb irodalom ismertetésébe s a magyar hatások módszeres és rendszeres kutatásába. Ez a feladat reánk, magyarokra vár, mert az új Európa kialakulásában nekünk kell vállalni azt a hivatást, amelyet eddig is betöltöttünk: a velünk és mellettünk élő nemzetek szeretetteljes irányítását. A hangsúly persze a szeretetteljességen van, hiszen a velünk együtt élő népek is átestek mindazon az élményeken, amelyeken mi átestünk s az ő népi öntudatuk is kiteljesedett. De a közös haza, vagy ahogy ma nevezik, a geopolitika egymásrautal bennünkets a különböző politikai fordulatokon túl mindig megmarad ez az egymásrautaltság. A Délvidékkel együtt felszabadult új magyar nemzedéknek fontos feladata, hogy a magyar hivatástudatot ismét nagygyá tegye magában s testvéri szeretettel közeledjék a szomszédos és velünk egyazon földön élő népekhez. Szerbül tudó ifjaink ne fordítsanak most hátat a szerb nyelvnek, azért hogy most már szerbjeink visszakerültek, hanem ép ellenkezőleg, most igyekezzenek belemélyedni a közös multunkba s ebből keressék ki azokat a vonásokat, amelyek nem szétválasztanak, hanem összekapcsolnak bennünket. Ilyen közös vonás, amint azt egészen nagy vonalakban láttuk, ép elég van, ennek módszeres felkutatása, annak bebizonyítása, hogy mi a multban adtunk s nem elvettünk a nemzetiségektől, a most kialakuló új Európa lelkiismerete előtt is bebizonyítása lenne történelmi igényeink igazságosságának.